

1887-ben a diákok számára fiú internátust létesített, s a millenniumra a tanulók száma elérte a 350-et. Még az egészségükkel is törődve artézi kutat fúratott számukra. 1896-ban önképző-kört alakítottak. A püspök elrendelte, hogy az év végi Értesítő, azaz évkönyv román és magyar nyelven adassék ki. A tizenöt tagú tanári testület szinte mindegyike rendelkezett tanári képesítéssel és nyolcan esperesi, illetve az igazgató főesperesi címet viseltek. Heten irodalmi munkásságukkal is kitűntek. Közülük feltétlen említési érdemel Farkas Traján, aki a millennium alkalmával román és magyar nyelven kiadta a főgimnázium történetét, és Dumbrava László, aki az évkönyvben közreadta A román helyesírás jelen fejlődési állapotában című dolgozatát.

Karacs Zsigmond

Irodalom: *Bánkúti Imre:* A Körös–Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. – *Baresa János:* A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme. Debrecen, 1906. – *Borovszky Samu:* Bihar vármegye és Nagyvárad. Budapest, 1901. – *Bunyitay Vince:* A váradai püspökség története. Nagyvárad, 1883. – *Farkas Traján:* A belényesi görög katolikus főgimnázium története. Belényes, 1896. – *Fényes Elek:* Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851., Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. Budapest, 1912. – *Georg Heller:* Comitatus Bihariensis. München, 1986. – *Györffy István:* A Fekete-Körös-völgyi magyarság. Budapest, 1986. – *Joan Butean:* Értesítvény a belényesi gör. kat. főgimnáziumról. Belényes, 1897. – *Kovács Ágnes:* Károlyi Sándor levelei feleségéhez. Debrecen, 1994. – *Lukinich Imre:* Erdély területi változásai... Budapest, 1918. – *Mezősi Károly:* Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. Budapest, 1943. – *Sipos Imre:* A belényesi ev. ref. egyház története. Nagyvárad, 1883.

Karácsonyi János munkássága¹

Karácsonyi János történetíró munkássága, példaadó egyénisége inspirálta az egy évtizeddel ezelőtt létrejött Békés Megyei Honismereti Egyesületet, hogy nevét felvegye.

A neves történész, a nagyváradi latin szertartású káptalan nagyprépostja, címzetes vovádriai püspök 1929. január 1-jén távozott el e világból Nagyváradon. Holttestét Magyarországon temették el, ma is a gyulai Szentháromság temetőben alussza örök álmát. Gyula város katolikus társadalma 1929. március 24-én emlékünneppel tisztegette nagy fia emléke előtt. Németi József a gyulai gimnázium akkori igazgatója, Horváth Jenő professzor és Scherer Ferenc idézte alakját és méltatta be tudósi munkásságát. (Előadásai szövegét a gyulai Dobay Nyomda műves kis füzetben is megjelentette 1929-ben.) Az akkori városháza nagytermében tartott emlékülés előadói superlatívusokban beszéltek Karácsonyi püspökről.

Emlékének fényét az azóta eltelt több mint hét évtized sem halványította el, hiszen Karácsonyi emberei alakja, tudós munkálkodása ma is példa, könyvei, tanulmányai az egyetemes magyar kultúra értékei. Voltak évtizedek, amikor a tudós püspök emléke elhalványulni látszott, munkásságát a provinciális helytörténetírás értékei közé sorolták, megfelelkezve arról, hogy nemzeti történetírásunk számára is alkotott fontosat. Klerikus volta miatt hosszú időn keresztül nem volt illő túlságosan lelkesedni érte, a magyar–román kapcsolatok szempontjából sem tartották ildomosnak arról a röpiratáról megemlékezni, amelyben a magyarság történeti jogát bizonyítja a trianoni békediktátum után elcsatolt területekre. Haláláig Nagyváradon maradt, mint a káptalan vezetője, hű maradt híveihez, a Kanonok-sor lakói közül szinte utolsóig kitartott, vállalva a kisebbségi sorsot.

Karácsonyi az egyházi méltóságok között nem ritka életutat járt be, hiszen alacsony sorból, egyszerű gyulai iparos emberek gyermekeként emelkedett arra a társadalmi és tudományos magaslatra, amelyet élete során elért. 1858. december 15-én, Gyulán született, apja örmény származású szücsmester, anyja Papp Terézia, régi gyulai család sarja. Az értelmes, diáktársai közül éles eszével kitűnt kisfiú a város katolikus elemi iskolájában járva nem kerülte Grócz Béla, akkori hitoktatója figyelmét. Elemi iskolái után szülei nagybátyjához asztalosinasnak szánták, de Grócz Béla és az akkori plébános, Neumann József ingyenes helyet szerzett neki a

¹ Elhangzott a Karácsonyi János Honismereti Egyesület megalakulásának 10. évfordulóján tartott Honismereti Konferencián, Békéscsaba, 2001. április 27.

nagyváradai Szent József Nevelőintézetben. A váradai premontreiek gimnáziumában kiváló tanulmányi eredményével tűnt ki, majd érettségi után a papnak készülő ifjút püspöke a budapesti egyetem hittudományi karára küldte, ahol kiváló eredménnyel végzett tanulmányai mellett már a kutatómunka szépségeit is megismerte.

1882. július 2-án szentelték pappá, az első szentmiséjét július 9-én a gyulai Plébániatemplomban mondta, ahol valamikor a keresztvíz alá tartották. Manuductora, kézvezetője a primicián az a Göndöcs Benedek gyulai apátplébános volt, akivel később sokat tettek a megye múltjának megismertetéséért. A fiatal pap első állománnyhelye Békés város plébániája volt, ahol Kny Antal esperes plébános mellett szolgált. (Principálisa is jeles személyisége volt a nagyváradai egyházmegyének, békési plébánosként nyert kanonoki stallumot Nagyváradon.) A későbbi tudós pap kápláni szolgálatát ma is emléktábla hirdeti a békési katolikus parókia falán. Lelkipásztori munkája mellett folytatta diákkorában megkezdett történeti kutatásait, ugyanakkor ideje volt arra is, hogy rendszerezze a békési plébánia kiemelkedő értékű könyvtárát, amelynek régi könyvei ma is a saját kezűleg ráírt leltári jelzetekben az ő keze nyomát viselik.

Békés után rövid káplánság következett Váradolasziban, majd Fraknoi Vilmos tudós püspök-történész támogatásával másfél esztendő telt a Rómában, ahol a pápai levéltár főleg Anjou-kori anyagát tanulmányozta. Kutatásai eredményeként a tárgykör egyik kitűnő országos szaktekinélye lett. (Az örök városban töltött másfél esztendő azonban egészségét aláásta, az itt szerzett gyomorbetegsége végeig nem tudott kigyógyulni.) Hazatérve a nagyváradai, illetve a budapesti teológián tanított, szorgalmasan folytatta kutatómunkáját. Erdemei jutalmul 1905-ben püspöke, Széchenyi Miklós a nagyváradai káptalanban az egyik literátus kanonoki stallummal tisztelte meg, majd e testület vezetője, nagyprépostja lett. 1896-ban jelent meg a mai napig pótolhatatlan *Békés vármegye története* című munkája, amelynek alapján a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta a 38 éves fiatal papot.

Történetírói munkásságát az 1929-es emlékező ülésen Horváth Jenő professzor mutatta be. Az első nagyobb formátumú munkája az 1885-ben megjelent *Magyarország és a nyugati egyházszakadás* című, amit két évvel később *Szent Gellért életéről és műveiről* írott munkája követett. Ezt a könyvét 1924-ben, a trianoni béke után újra kiadták, aktualitását a történelmi helyzet indokolta. „Maradandót alkotott Karácsonyi János A magyar nemzetségek történetének monumentális művével is, amelynek 1900–1902-ben megjelent két kötetét a Magyar Tudományos Akadémia 1903-ban a Péczely jutalommal tüntette ki, de csakhamar a 900 éves magyar katolicizmus egyháztörténetének megírásába fogott, mire részben az 1900-iki jubileum, részben pedig az bírt rá, hogy a magyar katolicizmus mindaddig ilyen összefoglaló munkával nem rendelkezett” – írta róla Horváth professzor. Hiánypótló voltát mutatja, hogy 1915-ben második kiadást is megért, sőt a XX. század utolsó évtizedében reprint kiadásban is hozzáférhető lett. Rövid és korrekt összefoglalása ez az akkor kilenc évszázada Magyarországon működő katolikus egyház történetének, amelyben a történész tárgyilagosságával bemutatott események nem sejtetik a katolikus papszerzőt.

Korának politikai viszonyai inspirálták a *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon* című munkájának megírását, amelynek két első kötete 1922–1924 között, már nagyváradai örhegyen született. A magára maradt magyarság a királyi Romániában és műből is buzdítást kaphatott a mostoha viszonyok elviselésére, mint ahogy a török hódoltság alatt a ferences rendi barátok lelki gondozása nyomán sikerült túlélni az oszmán elnyomást.

Békés megye helytörténete, honismerete számos kutatási eredményt, fontos tanulmányokat és a már említett megyetörténetet köszönheti Karácsonyi Jánosnak. Scherer Ferenc ma is helytálló elemzése mutatja be azt az utat, amelyet Karácsonyi a Békés Megyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulatnak előbb tagjaként, majd Göndöcs Benedek mellett vezetőjeként megtett. Még fiatal papnövendék volt, amikor első dolgozatait benyújtotta a neves társulatnak, majd számos tanulmányt írt a megye, illetve Gyula város történetéről az Egyesület évkönyveiben. Sajnos 1894-ben, amikor a boldog emlékeztető Göndöcs Benedek eltávozott az élők sorából, Karácsonyi Jánost pedig hivatása elszóllította a megyéből, e nagy nevű társulat is csendes halódás után végképp megszűnt.

A megyetörténet megírásában Karácsonyi új utakat keresett. 1893 elején, amikor a Békés vármegyétől elnyerte a kötet elkészítésére szóló megbízást, intenzív levéltári kutatásokba

kezdett, hogy a Haán Lajos által már korábban összegyűjtött megyetörténeti anyaghoz újabb forrásadatokat szerezzen. Az idő azonban nagyon sürgette, mert a megye 1896-ban, a millennium évében kívánta megjelentetni munkáját. Karácsonyi eredetileg Haán Lajos kéziratának átdolgozására kapott megbízást, ami helyett teljesen új feldolgozást készített. (Haán kézírata, amit a megye 1885-ös megbízása alapján készített, a vármegye levéltárába került, ma is megvan.) A háromkötetes Karácsonyi-féle megyetörténet első kötete a megye történetét tekinti át a kezdetektől 1864-ig, a második kötetben a települések történetét foglalja össze, a harmadik kötet a megyében lévő családok történetének rövid ismertetése. A kor történetírói gyakorlatán túlmutató forráskezelés és a könyvek tematikája valóban modern munkává tette Karácsonyi könyvét. (Nyomdai kivitelezése is példamutató, fénykép mellékletei ma már pótolhatatlan források.) A megye történetét megismerni kívánó olvasó vagy kutató ma is az ő munkáját kell elővegye az alapvető tájékozódáshoz. Sajnos e nagy munkának a mai napig nincs új változata, hiszen 1867 utáni időkről nincs semmilyen összefoglalás.

Karácsonyi tudós alakja, megnyerő személyisége a mai, példaképeket oly nagyon nélkülöző világunkban is élet példa lehet, akár emberi kvalitását, akár tudósi mentalitását illetően. A kortárs visszaemlékező Némethi József írja róla: „Szerénysége közismert volt. Soha senki nem tapasztalta, hogy gazdag tudását fitogtatni, vagy kamatoztatni kívánta volna. Cím- és rangkórság nem gyötörte, s ha valamit az életben elért, megköszönte, de kegyek, kitüntetések után nem futott soha. Az időnek felhasználásában tanúsított lelkiismeretessége, szorgalma egyenesen csodásnak mondható. Párját ritkító emlékezőtehetsége mellett ennek köszönhette bámulatos tudását s irodalmi sikereit (...) Elköltözött, de mintha most is látnók őt. Látnók azt a kis, évtizedes gyomorbetegségtől lesóványodott, szemüveges, mindig barátságosan mosolygó igénytelen papot, kiből mindenki hamarabb sejtett volna valami szegény falusi plébánost, mint a nagyváradi káptalan tudós nagyprépostját. Ám, akik közelebről ismertük őt, tudjuk, hogy abban a törékeny testben nagy lélek lakott, hogy az igénytelen külső erényekben gazdag, nemes szívet takart.”

Élete utolsó éveinek egyikében, 1924-ben ő mondta a gyászbeszédet elhunyt püspöke, gróf Széchenyi Miklós orosházi temetésén. (Az utolsó váradi püspök Trianon előtt, az általa építtetett orosházi katolikus templomban kívánt nyugodni.) E sorok írójának édesanyja gyakran emlegette, hogy kisleány korában ő még látta és hallotta a szikár, szemüveges papot Orosházán, a szertartáson közreműködni és beszélni. Kanonoki javadalmát szorgalmasan gyűjtögetve nagy tervet dédelgetett: szülővárosában, Gyulán nevelőintézetet akart ebből a tőkéből alapítani. Sajnos az első világháborút követő infláció semmivé tette e közcélra összekuporgatott vagyont, így Karácsonyi püspök úr nemes gesztusa nem valósulhatott meg. Egyszerű emberek gyermekeként emelkedett magas egyházi méltóságba, de mint a nagyváradi Kanonok-sor lakója sem feledkezett meg a város, vagy szülővárosa szegényeiről, javadalmából jelentős összeget fordítva a rászorulókat támogatására.

Mint tudós az állandó jobbítás, az újabb eredmények tudatos felhasználásának híve volt. Hagyatékából a Megyei Könyvtárba került Katolikus Szemle köteteiben láthatjuk, hogy a korábban közölt cikkeket utólag mind átjavíttatta, kiegészítette mások, illetve a saját maga által feltárt újabb adatokkal.

Scherer Ferenc soraival zárjuk mondanivalónkat: „Városunkhoz fűzték a gyermekkor ábrándjai, a férfikor első sikerei s az öregkor visszaemlékezései. Porai azzal a földdel vegyültek, melynek virágos rétein először futkosott, mint játszadozó gyermek.”

Járosi József